

APOCALYPSE NOW

De geest uit de fles van Ger Groot

Het oogt fraai, *De geest uit de fles*, het boek waarin Ger Groot uit de doeken doet “hoe de moderne mens werd wie hij is”, eerder als een koffietafelboek dan een diep serieus studieboek. Schrijver, vormgever en uitgever hebben er alles aan gedaan deze “geschiedenis van de moderne filosofie” van haar stoffige imago te ontdoen. Alleen een verstokte boekenwurm met een afkeer van de moderne beeldcultuur zal willen tegenspreken dat hun dat met glans is gelukt.

De omslagillustratie past perfect in dat programma. Geen boekenkasten of koppen van beroemde denkers, maar een fraaie anonieme muurschildering in een obscuur achterafsteegje in Parijs waarop we een gestileerde, effen zwart geschilderde man zien die met horizontaal gestrekte arm een evenzeer gestileerde, maar rood geschilderde paraplu ophoudt voor een zwarte kat. Wel jammer dat de foto op twee essentiële plaatsen is geamputeerd, zoals blijkt als we een paar bladzijden hebben gebladerd: het straatnaambordje *Rue du chat qui pêche* is weggefallen en een onduidelijk in de hoogte stekende stok links van de kat blijkt een vishengel te zijn.

De toelichting die Groot daar geeft, eindigt zo: “Die kat is een knipoog naar het straatnaambordje, maar de betekenis van het totale beeld blijft in het ongewisse.” Daar keek ik van op. Blijft niet van elk beeld “de betekenis van het totale beeld” in het ongewisse? En is er ook maar iemand die zo’n totale betekenis – want zo kun je die zin evengoed lezen – verwacht? Schuilt de “betekenis” niet vooral in het vernuft waarmee de schilder een non-descripte, “lelijke” muur met verhoogde plint en elektriciteitskastje heeft omgetoverd in een volstrekt logische omgeving voor het tafereel met man en kat, als een eigentijdse trompe-l’oeil die *niet* wil bedriegen? Is het humoristische karakter van de afbeelding – de man die de kat *bescherm*t tegen de regen mag niet onvermeld blijven – plus de verwondering om het contrast tussen de strakke esthetiek van de afbeelding en de rommelige en krakkemikkige staat van de steeg al niet meer dan voldoende?

Maar omslag en illustraties maken wel duidelijk dat Groot de filosofie uit de besloten sfeer van de

Filosofie is overal, krijg je de indruk, behalve in de reële historische en maatschappelijke ontwikkelingen

studeerkamer wil halen. Zijn motto: “filosofie is overal”, alles leent zich voor filosofische reflectie. Het boek doet vermoeden dat Groot een begenadigd en gedreven docent is die zijn studenten met gemak van die stelling weet te overtuigen. Zijn formuleringen zijn soms wat stroef, maar doorgaans vlot en toegankelijk, hij legt als moeilijk te boek staande filosofen (Hegel, Derrida) helder uit, verwijst naar parallellen met kunstwerken en producten uit de amusementscultuur, trekt lijnen door naar het heden, laat – volgens de didactische grondregel dat leren neerkomt op herhalen – met enige regelmaat eerder behandelde denkers (Descartes, Rousseau, Kant, Heidegger) even terugkomen, en zorgt er zodoende voor dat zijn boek geen willekeurige verzameling grote denkers is, maar een van begin tot eind samenhangend verhaal. Dat is ongetwijfeld een niet geringe verdienste.

Dat verhaal begint bij de vroegmoderne tijd, preciezer: bij Descartes. Tot dan was het goddelijke “het uitgangspunt” van waaruit “de wereld werd benaderd”, nu wordt dat de mens. Daarmee – Groot herhaalt het talloze malen – raakt “het absolute steeds verder uit zicht, en dat zal de filosofie maar moeilijk kunnen verwerken”. Sterker: hij ziet de geschiedenis van de moderne wijsbegeerte “als één aanhoudende poging in het reine te komen met dit verlies van een goddelijk ankerpunt”. En hij schuwt het pathos niet: de mens die “zich in de loop van de moderniteit steeds minder raad weet met de plek die hij zichzelf als plaatsvervanger van God heeft toegedacht” is zelfs het slachtoffer van “radeloosheid” – die, vult Groot dan wel steeds aan, “niet religieus van aard is maar wel door de religie voortgebracht”.

Maar dat maakt hij onvoldoende waar. Uiteindelijk gaat het in dit boek toch, de eigentijdse presentatie ten spijt, om schoolfilosofie. Een aantal grote denkers komt aan bod, net als in alle traditionele

filosofische geschiedenisboeken, maar met onvoldoende relevante context. Filosofie is overal, krijg je de indruk, behalve in de reële historische en maatschappelijke ontwikkelingen. Als filosofie de poging is een samenhangende, moreel georiënteerde interpretatie te geven van een specifiek tijdperk, met inbegrip van de specifieke plaatselijke omstandigheden, dan is veel meer aandacht voor die niet-filosofische context dringend gewenst.

De moderne tijd in Europa begint niet bij Descartes, maar bij sociale, economische, demografische en politieke ontwikkelingen in de late Middeleeuwen. Zonder enig inzicht in de opkomst van de burgerij, de geldeconomie en de transnationale handel, de urbanisatie, de globalisering vanaf de late vijftiende eeuw, de uitvinding en verbreiding van de boekdrukkunst en nieuwe vormen van informatie, communicatie en reizen, van vernieuwingen in wetenschap, technologie, bestuurskunde, krijgskunde, school- en onderwijssysteem en het daarmee samenhangende ontstaan van talloze nieuwe beroepen, is de door Groot in de ondertitel van zijn boek gestelde vraag “hoe de moderne mens werd wie hij is” niet te beantwoorden.

Groot zet al deze ontwikkelingen filosofisch buitenspel. Hem gaat het om de vraag naar “de essentie van de mens”, ofwel kortweg: “Wat is de mens?” Maar aangezien “de mens” vanaf het prillste begin is ingebed in een menselijke omgeving, betrokken op anderen, afhankelijk van anderen en geïnspireerd en gemotiveerd door anderen, is dat een zinloze vraag waarop alleen zinloze, aan de oude godsdiensten ontsproten antwoorden gegeven kunnen worden. In reële antwoorden lijkt Groot niet geïnteresseerd. Anders zou hij zijn licht veel meer hebben opgestoken bij al die auteurs die óók tot het domein van de (predisciplinaire) sociale wetenschappen behoren: Pico della Mirandola, Rabelais, Montaigne, Machiavelli, Bruno, Erasmus, Spinoza, Vico, Diderot, Voltaire, Smith, Darwin, Marx, Simmel, Adorno, Arendt, Elias, Habermas, Bourdieu, Deleuze, Serres, Latour, Sloterdijk. Ze komen bij Groot hoogstens in een terzijde voor, zonder hem ooit op andere gedachten te brengen.

Rue du chat qui pêche, Parijs

Nergens zegt hij het met zoveel woorden, maar Groot lijkt de Europese geschiedenis vanaf de vroegmoderne tijd vooral te zien als een geschiedenis van verval. We zijn met onze kritiek op het goddelijke van de regen in de drup geraakt, we leven in goddeloze tijden en worden gestraft met “een onoverwinnelijke en uiteindelijk verpletterende werkelijkheid”, waarin “de mens zich alleen maar verloren kan weten”. Het lijken de bijschriften bij een poging de apocalyptische gruwelvoorstellingen uit de late Middeleeuwen te vertalen naar deze tijd. Bij zoveel menselijke machteloosheid ligt het voor de hand dat Groot het goddelijke absolutisme van toen veel te rooskleurig voorstelt, alsof dat door iedereen spontaan omarmd werd en niet het effect was van een eeuwenlang mentaal en fysiek schrikbewind – met dank onder meer aan kerkvader Augustinus, grondlegger van de katholieke angstcultuur, maar voor Groot vooral een heilig boontje dat voortdurend met zichzelf in de clinch lag.

In werkelijkheid heeft de monotheïstische kerk, als militante bewaker van een repressieve, liefst totale feodale orde, er alles aan gedaan om het scheppingsmonopolie van zijn God te verdedigen tegen concurrerende scheppingskrachten in de kunsten en de wetenschappen. Dat is, zoals bekend, niet gelukt. Ondanks hellestraffen, brandstapels en boekverbrandingen lieten Europese creatieve geesten (en niet “de mens” van Groot) zich niet langer imponeren door het ten diepste paradoxale waanidee dat het heil alleen verworven kon worden door leven en wereld tot meerdere eer en glorie van de Schepper van Hemel en Aarde tot in de grond te verachten.

Daarmee begon een voor de hele wereld unieke geschiedenis van vrijheid en vooruitgang – dat moet nog maar eens hardop gezegd worden. Gods scheppende en bestuurlijke kracht verbleekte zodanig dat hij in een geschiedenis van de filosofie vanuit modern perspectief niet meer dan een voetnoot zou verdienen, hooguit aangevuld met de vraag hoe het mogelijk was dat “de mens” zich zo lang door die absolutistische fictie heeft laten verblinden. De culturen waar dat het fanatiekst wordt ontkend, de fundamentalistisch islamitische, bewijzen met hun opzichtige intellectuele en wetenschappelijke impotentie vooral de evidente superioriteit van de verlichte culturen. Kan het nog iemand ontgaan dat de gefrustreerde frontstrijders van Allah scheppingskracht nog uitsluitend kennen als moorddadig terrorisme en destructie? Daar heeft Ger Groot uiteraard geen sympathie voor, wel is hij nog altijd zozeer in de ban van een illusionaire goddelijke oppermacht dat hij “de mens”, al zijn onwaarschijnlijke prestaties ten spijt, liefst als een machteloze zielenpoot voorstelt.

CYRILLE OFFERMANS

GER GROOT, *De geest uit de fles. Hoe de moderne mens werd wie hij is*, Lemniscaat, Rotterdam, 2017, 360 p.

Groot lijkt de Europese geschiedenis vanaf de vroegmoderne tijd vooral te zien als een geschiedenis van verval